

Université de Bucarest
Faculté de langues et littératures étrangères

Ileana Mihăilă

Vers une vision pluridisciplinaire des études littéraires

Mémoire d'habilitation à diriger des recherches

2014

SOMMAIRE

A. Résumés

A.I. Résumé.....	5
A.II. Rezumat.....	11
A.III. Abstract.....	17

B. Aperçu de mon évolution scientifique et professionnelle

B.I. Aperçu de mes préoccupations scientifiques, professionnelles et académiques

B.I.A. Préoccupations scientifiques et directions de recherche

B.1.A.1. Formation et directions des recherches avant le doctorat.....

23

B.1.A.2. Le doctorat : Renaissance et Baroque

B.1.A.2.1. La thèse de doctorat et sa publication.....

27

B.1.A.2.2. Recherches poursuivies après le doctorat dans la même direction.....

35

B.1.A.3. Nouvelles directions des recherches

B.1.A.3.1 : Réception des littératures étrangères dans la culture roumaine.....

39

B.1.A.3.2 : Contributions aux études littéraires françaises et francophones.....53

B.1.A.3.3 : Contributions à la littérature roumaine.....107

B. I. B. Préoccupations professionnelles et académiques

B.1.B.1. Préoccupations professionnelles et académiques dans la période doctorale et postdoctorale.....128

B.1.B.2. Carrière universitaire et dans la recherche.....129

B. II. Lignes directrices de mes projets scientifiques et professionnels pour l'avenir

B.II.A. Projets scientifiques

B.II.A.1 Projets de recherche dans le cadre de mon activité à l'Université.....139

B.II.A.2 Projets de recherche dans le cadre de mon activité à l'Institut « G. Călinescu ».....143

B.II. B. Projets professionnels.....144

B.III. Références bibliographiques147

A.II. Rezumat

Pentru a realiza o imagine coerentă a cercetărilor mele întreprinse după obținerea titlului de doctor în filologie în 1995, am considerat necesar să schițez mai întâi parcursul preocupărilor mele științifice, începând cu perioada studiilor la Universitatea din București și până la redactarea tezei, începută și susținută în 1995.

Lucrarea mea de licență a reprezentat o primă etapă în pregătirea tezei de doctorat. Intitulată „Montaigne și concepția barocă despre om” și susținută în iunie 1982 sub conducerea doamnei conf. dr. Silvia Pandelescu, reputată specialistă în Renaștere, ea reprezenta o primă încercare de sinteză personală asupra trecerii de la Renaștere la Baroc.

Teza mea de doctorat, susținută în 1995, nu a fost publicată decât în 1998, după ce am putut să o completez prin lecturi în bibliotecile din Reims și din Paris, grație primului trimestru al unei burse post-doctorale oferite de guvernul francez pentru 12 luni. Doamna academician Zoe Dumitrescu-Bușulenga, după lectura lucrării mele, conchidea: „Reluând într-o vastă sinteză cele mai importante contribuții europene cu privire al Baroc (și la faza intermediară între Renaștere și baroc), Ileana Mihăilă reține tocmai acele elemente care susțin punctul ei de vedere nou, frapant și convingător, despre artistul timpului propus spre analiză. Într-adevăr, pornind de la aserțiunea că arta barocă s-a construit în jurul conceptului de persuasiune, domnia-sa vede și demonstrează, în artistul menit să miște, să atragă adeviziunea publicului, existența « successorului camuflat al magicianului renascentist »”.

După redactarea, susținerea și publicarea tezei mele de doctorat, am continuat încă o vreme pe același făgaș, mai cu seamă ca urmare a documentării realizate în Franța în acest domeniu în 1998, redactând încă o serie de articole și studii pe care le-am prezentat pe scurt în secția *B.1.A.2.2. Cercetări întreprinse după doctorat în aceeași direcție*. O primă selecție din cercetările respective se regăsesc în volumul meu *Renaștere și Modernitate. Studii de literatură română și comparată*, apărut în 1998.

Sub-capitolul următor este rezervat *noilor direcții de cercetare* din perioada post-doctorală, începând cu receptarea literaturilor străine în periodicele românești, cărei m-am consacrat în noua mea calitate de cercetător la Institutul de Istorie și teorie Literară „G. Călinescu”, din 1988 și până în 2009, dată când s-a încheiat publicarea celor 10 volume ale *Bibliografiei relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice (1919-1944)*. N-am încetat nici o clipă, de la începutul acestei activități, să caut și să găsesc informații în această enormă bază de date insuficient consultată, în scopul construirii unei viziuni mai complete și mai exacte a receptării literaturii franceze și francofone în cultura română, domeniu care m-a pasionat din ce în ce mai mult. Am prezentat de atunci înapoi o serie de contribuții proprii cu privire la receptarea marilor scriitori francezi la noi (Voltaire, J.-J. Rousseau, Diderot, Mme de Genlis, Feorge Sand, Victor Hugo), mai cu seamă în ceea ce este îndeobște considerat „francofonia istorică”, adică înainte de primul război mondial; ele au fost bine primite în mediul academic european, așa cum am arătat în lucrare.

Mi-am propus de asemeni să completez studiul receptării operelor literare cu informații istorice și culturale care să adauge detalii pline de viață acestui vast tablou al francofoniei istorice românești. De exemplu, perspectiva studiilor feminine care scoate la

lumină contribuția adesea necunoscută și întotdeauna neglijată sau sub-valorizată a femeilor autoare sau traducătoare s-a dovedit a fi bogată în detalii neștiute și m-a ajutat să completez baza mea de date adăugând nu doar niște nume și titluri, ci mai cu seamă o întreagă latură neexplorată a devenirii culturale al cărei produs suntem noi.

Un alt domeniu al activității mele pe care l-am detaliat în continuare îl reprezintă contribuțiile mele la studierea literaturii franceze și francofone. În pofida rupturii reprezentate în cariera mea de sfârșitul anilor '80, când am pierdut postul de asistent la catedra de franceză, intrând în restrângere de activitate, și de începutul anilor '90, când nu am mai putut realiza doctoratul pentru care mă pregătisem sub conducerea doamnei profesoare Angela Ion, am continuat, de-a lungul anilor, să mă interesez de scrierile scriitoarei George Sand, recuperând în acest fel baza de date deja realizată pentru o prezentare biobibliografică a ei, destinată celei de-a doua ediții a *Istoriei literaturii franceze* sub coordonarea dnei profesoare Angela Ion; ea n-a văzut lumina tiparului decât după mai bine de 20 de ani, în 2012, în voluminosul *Dicționar de scriitori francezi*, dar mi-a servit ca punct de plecare în cercetările mele viitoare. Am început însă să fiu invitată de la începutul anilor '90 la manifestările științifice internaționale dedicate recuperării acestei mari figuri feminine a literelor franceze de către Societatea Internațională *Les Amis de George Sand*, a cărei membră am fost invitată să devin în 1992. Articolele mele au fost, în cea mai mare parte a lor, publicate în acei ani în volumele rezultate în urma respectivelor conferințe internaționale.

Un alt centru de interes l-au reprezentat, din 1994 încolo, Luminile franceze. Lăsând deoparte studiile mele punctuale privind receptarea unor scriitori precum Voltaire, Rousseau, Diderot, Madame de Maintenon sau Félicité de Genlis în cultura română, am prezentat și publicat cercetări asupra poeziei lui Voltaire, holozoismul lui Diderot (ambele publicate în volume apărute la edituri de prestigiu, Voltaire Fondation – Oxford și P.U.F. – Paris, deci actualmente disponibile pe internet), precum și despre Pierre Choderlos de Laclos, Louis-Sébastien Mercier și Claude Crébillon, primele două realizate în cadrul Centrului Heterotopos al Departamentului de franceză al Universității din București, cel de-al treilea, prezentat la Universitatea din Sofia, actualmente sub tipar. Un studiu de sinteză, despre *Don Juan în secolul XVIII*, a fost prezentat în 1999 la Congresul Luminilor de la Dublin și a apărut în revista de literatură comparată *Synthesis* (Editura Academiei).

Ar trebui să adaug că o bună parte a acestor studii literare asupra literaturii franceze a avut un anumit impact, așa cum se poate vedea din citarea lor într-o serie de lucrări apărute pe teme similare în Europa, dar și în Statele Unite ale Americii (o listă a celor mai importante se regăsește în note). Ele au fost puse la dispoziția studenților și colegilor mei prin includerea lor în volumul *De la Renaissance à l'âge romantique – Regards sur trois siècles de littérature française* (2010).

O altă problemă care s-a adăugat preocupărilor mele despre secolul al XVIII-lea francez a fost schimbarea riturilor de trecere mortuare provocate de Revoluția Franceză, asupra căreia am avut șansa să lucrez în 1998, în cadrul bursei post-doctorale de 12 luni la *Centre d'Étude de la langue et de la littérature française 17e -18e siècle (Paris IV – Sorbonne)*, în echipa condusă de regretatul profesor Charles Porset. Am fost însărcinată să găsesc în arhivele Institutului francez toate documentele care ar fi putut preciza contextul în care s-a organizat Concursul din anul XVIII (cunoscut și sub numele de Concursul din anul IX, căci s-a încheiat în acel an), al cărui obiect era consultarea cetățenilor noii Republici laice

asupra unor reglementări privind atât organizarea cimitirelor cât și a înmormântărilor. Am detaliat în capitolul respectiv rezultatele la care am ajuns precum și modul în care au fost valorificate prin publicare.

O altă direcție pe care au luat-o cercetările mele, începând cu 1993, privește mărturiile lăsate de francezii sau francofonii din veacul Luminilor care au trecut prin Țările Române, mai cu seamă cu prilejul războiului ruso-turc din 1769-1774. Această nouă preocupare a fost generată de participarea mea în august 1993 la Seminarul Est-Vest, organizat pentru tinerii specialiști în Veacul Luminilor de către ilustrul profesor Robert Darnton. Cu acest prilej am fost solicitată de către un coleg rus, care descoperise în arhivele moscovite un manuscris privitor la Țările Române, să-l ajut în munca necesară editării descoperirii sale. Autorul era un consilier al Ecaterinei a II-a, de origine lorenă, Charles-Léopold Andreu de Bilistein. Primul său memoriu adresat țarinei este datat 1770 și se intitulează *Est-il de l'intérêt de l'Empire de Russie de conserver les Provinces de Moldavie et de Valachie à titre de propriété ou à titre de protection*, conservat actualmente la Biblioteca de Stat a Rusiei la Moscova. Când pacea din 1774 va pune capăt viselor sale de a deveni Mare Logofăt al noului stat, el încearcă să se reorienteze spre o perspectivă mai lucrativă, aceea de a integra cele două provincii românești în circuitul economic al Franței, proiect expus în cel de-al doilea memoriu, din 1776, *Mémoire sur l'accroissement que la France peut procurer à son Commerce en étendant celui qu'elle fait aux Échelles du Levant aux provinces de Moldavie et de Valachie directement*, conservat actualmente într-o copie de epocă la Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Imperiului Rus (AVRI), atașat la o scrisoare cifrată care-l prezintă pe autor și ideile sale, datorată ambasadorului rus la Versailles, contele Igor Bariatinski. Alexandre Stroev s-a ocupat de biografia autorului și de sinuosul său parcurs european, în vreme ce eu am transcris și adnotat aceste texte în vederea publicării, reconstruind totodată după sursele românești capitolul moldo-valah al existenței sale. Rezultatul muncii noastre comune se regăsește în articolul publicat în 1997 în revista *Dix-huitième siècle* (P.U.F., Paris), sub titlul *Le baron de Bilistein, faiseur de projets*, și în cartea *Ériger une République souveraine, libre et indépendante* (București, 2001).

Mi-am prezentat în continuare *Contribuțiile la studierea literaturii române*. Trebuie să precizez că preocupările mele privind literatura română au debutat, la drept vorbind, în circumstanțe biografice destul de particulare. Moartea la 35 de ani, în 8 august 1991, a primului meu soț, clasicistul Bogdan Hâncu, autorul nu doar al ediției critice, ci și al traducerii în română, a manuscrisului inedit al lui Ioan-Inocențiu Micu-Klein, *Illustrium poetarum flores*, la numai două zile după depunerea manuscrisului la Editura Științifică (unde a și apărut de altfel la jumătatea lui mai 1992), m-a obligat să-i continui munca, începând cu a doua zi de după înmormântare, la cererea editorului său, Nicolae Gheran, el însuși reputat filolog și editor al lui Liviu Rebreanu, redactor-șef al respectivei edituri bucureștene. Era inițial vorba de a găsi în caietele soțului meu textul pierdut a câtorva pagini dispărute în departamentul tehnic al editurii, dar imediat s-a pus problema să preiau toate operațiile filologice necesare publicării cărții (era vorba de peste două mii de pagini, dintre care jumătate în latină, care, după culegerea tipografică, trebuiau colaționate cu dactilograma și eventual cu manuscrisul, la care am adăugat o bibliografie esențială, cu citate, privind respectivul manuscris). Volumul a fost în final premiat de Academia Română în 8 mai 1994 cu premiul *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, eu însămi urcând pe podium spre a-l primi în numele

soțului meu defunct. Doresc să precizez că, la cererea mea și în pofida opiniei contrare a lui Nicolae Gheran, numele și contribuția mea nu figurează nicăieri în lucrare. În primul rând, am dorit aceasta pentru că tot ce realizasem nu o făcusem decât în numele iubirii care mă legase de Bogdan Hâncu și ca un omagiu pentru enormul lui efort vreme de opt ani. În plus, aș fi considerat ca o lipsă de respect față de adevărații clasiști adăugarea numelui meu pe o asemenea lucrare, un mod de a mă încununa nemeritat cu laurii studiilor clasice. A trebuit, în continuare, să închei cercetările sale privind sursele la care Micu-Klein putea avea acces în timpul exilului său la Roma, în scopul redactării antologiei sale de poezie latină. Grație unei burse de cercetare oferite în luna mai 1992 de *Fundația Culturală Română* și *Accademia di Romania* am putut realiza și acest obiectiv.

Începând din 1997 m-am asociat echipei institutului „G. Călinescu” ce a realizat prima ediție a *Dicționarul General al Literaturii Române*, lucrare premiată de Academia Română în 19 decembrie 2005 cu premiul *Bogdan Petriceicu Hasdeu*. Am realizat în cadrul acestui proiect 39 de articole, între care unele dedicate câtorva specialiști în literatură franceză sau literaturi romanice (*Al. Dimitriu-Păușești, Angela Ion, Paul Miclău, Ioan Pânzaru, Nicolae Șerban, Micaela Slăvescu, Dolores Toma, Radu Toma ; Joaquín Garrigós, Micaela Ghițescu, Victor Ivanovici*), dar am avut și ocazia să redactez un articol despre un important scriitor româno- francez, B. Fundoianu/Benjamin Fondane. O altă serie de articole sunt dedicate unor autori și texte românești vechi, premoderni sau actuali. Actualmente lucrez în colectivul care realizează a doua ediție a dicționarului, pentru care am revăzut și adus la zi articolele vechi, redactând o serie de noi articole totodată.

Între 2008-2012 am colaborat la institut la realizarea unei enciclopedii a literaturii române vechi, actualmente sub tipar, pentru care am redactat 20 de articole, făcând totodată parte din colectivul care a asigurat coordonarea lucrării (începută sub direcția reputatului specialist care a fost Dan Horia Mazilu, încheiată sub îndrumarea Profesorului Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române). O primă versiune a acestei lucrări a fost realizată sub formă de CD în 2009 ; i-am asigurat coordonarea și finalizarea după decesul Profesorului Dan Horia Mazilu. Ea a făcut de altminteri obiectul proiectului CNCSIS cod 1008/2007 sub numele *Enciclopedia culturii române vechi*.

Am colaborat de asemeni la *Dicționarul de scriitori francezi*, lucrare inițiată și coordonată de Angela Ion, apărută însă mult după moartea ei, și anume în vara lui 2012, la Ed. Polirom. Am redactat 12 articole: *Cyrano de Bergerac, G. Casanova, E. B. de Condillac, D. Diderot, B. Fondane, J.-B. Louvet de Couvray, Ch. de Montesquieu, Anna de Noailles, Ch. Perrault, J. Racine, G. Sand*. Aceste articole, conform modelului propus de Angela Ion, inventariază și receptarea lor în cultura română. Două din articole sunt dedicate unor autori franco-români (*Anna de Noailles și Benjamin Fondane*).

Tot în cadrul activităților mele la institut, trebuie să menționez că am fost desemnată, în 1999, să realizez ediția jubiliară *G. Călinescu - Opera lui Mihai Eminescu* (2 volume) et *Viața lui Mihai Eminescu*, cu prilejul centenarului G. Călinescu. Ediția mea, prefătată de acad. Eugen Simion, a fost premiată de Academia Română în 18 decembrie 2002 (premiul *Bogdan Petriceicu Hasdeu*) și a făcut obiectul unei reeditări în cooperare între Editura Academiei și Editura Litera Internațional (Chișinău – București) în 2003 (4 volume). A avut de asemeni parte de o foarte bună primire din partea criticii.

În urma succesului acestei ediții am fost cooptată în echipa care avea să realizeze, în cadrul Institutului de Istorie și Teorie Literară, ediția integrală a articolelor călinesciene din periodice, inclusiv a manuscriselor inedite, sub coordonarea lui Nicolae Mecu, remarcabil editor al romanelor călinesciene și eminent filolog. El mi-a încredințat transcrierea și editarea după manuscris a celui mai important text inedit al acestei ediții în 12 volume, și anume versiunea inițială a eseului *Universul Poeziei*. Textul a fost publicat la finele lui 2012, în *Opere - Publicistică, XII (Postume și inedite)* și a fost definit de E. Simion în *Prefață* drept „marea surpriză în această operație de arheologie literară”. În ceea ce îl privește pe coordonator, el și-a exprimat de asemeni opinia favorabilă și a obținut transferul meu în sectorul de ediții științifice, în scopul continuării colaborării noastre la alte proiecte viitoare.

O ultimă mențiune privind lucrările mele privind literatura română privește cele câteva contribuții privind literatura feminină, desfășurate mai cu seamă în cadrul proiectului COST Action ISO901 *Women Writers in History*, coordonat de Huygens Instituut – Olanda, Haga (2009 -2013), în care am activat ca membru al Comitetului de Management și ca coordonator al echipei române. M-am procupat îndeosebi de Dora d’Istria, scriitoare română de expresie franceză (București, 1828 – Florența, 1888). Dar am lucrat mult și pe presa și edițiile veacului al XIX-lea pentru a pune în evidență eforturile și biografia unor Catinca Sâmboteanca, Maria Burada (primele traducătoare în Muntenia și Moldova), sau Hermiona Asachi-Quinet, Maria Rosetti, Constanța Dunca-Schiau, Maria Flechtenmacher sau Eugenia Scriban.

În capitolul următor am detaliat etapele carierei mele în perioada doctorală și post-doctorală, în scopul prezentării succinte a preocupărilor mele profesionale și academice. Astfel, am trecut în revistă posturile pe care le-am ocupat, activitățile la care am participat (comisii de admitere, de licență, de masterat, concursuri didactice sau în cercetare, comisii de doctorat). M-am oprit de asemeni asupra activităților de perfecționare pentru profesorii din învățământul preuniversitar (pe care le și conduc de trei ani în cadrul Departamentului de Franceză). Am enumerat cursurile pe care le-am ținut în învățământul universitar. Am detaliat de asemeni parcursul meu profesional în cercetarea academică.

În ceea ce privește capitolul *Linii directe ale proiectelor mele științifice și profesionale pentru viitor*, el prezintă în primul rând acele proiecte pe care doresc să le desfășor în cadrul activității mele la Universitatea din București, urmate apoi de proiectele în care sunt implicată pentru viitor la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”.

Ca profesoară, proiectele științifice pe care doresc să le realizez în anii ce vor urma sunt menite să îmi găsească locul în activitatea mea de predare, cu deosebire în cursurile mele de literatură și cultură franceză și cele privitoare la raporturile franco-române, cu deosebire în secolele XVIII-XIX.

Mi-am propus de asemeni să reunesc studiile mele privind raporturile franco-române într-un volum care să le pună astfel la dispoziția studenților (și colegilor) interesați. Sub titlul *Études culturelles et relations franco-roumaines*, el a fost deja inclus în planul Editurii Universității din București pentru acest an.

Un alt proiect aflat în lucru este realizarea unei istorii a literaturii și culturii franceze din Epoca Luminilor, care să reprezinte sinteza cercetărilor mele punctuale în domeniu, dar și a experienței mele de titular al acestui curs de zece ani încoace.

În ceea ce privește activitatea mea viitoare în cadrul Institutului „G. Călinescu”, sunt angajată în continuare la o serie de proiecte. Primul, în curs de derulare, este o nouă ediție a

Vieții și Operei lui Mihai Eminescu de G. Călinescu, cu un nou sistem de prezentare a variantelor (varante pozitive), spre a se încadra seriei de *Opere complete*, și cu un aparat critic mai bogat, alături de Nicolae Mecu și Daciana Vlădoiu. Următoarea lucrare propusă este o nouă ediție a operelor lui Ion Ghica, tot în seria *Operele fundamentale*.

În subcapitolul dedicat proiectelor mele profesionale am prezentat câteva din cursurile noi pe care îmi propun să le țin în anii viitori, în strânsă legătură cu cercetările mele. Astfel, își vor găsi locul rezultatele cercetărilor mele asupra literaturii franceze, raporturilor franco-române și francofoniei românești, dar și experiența dobândită în cadrul masteratului de Studii canadiene.

Intenționez de asemeni să propun un nou masterat destinat aprofundării *Francofoniei românești*. Acest masterat ar putea să intereseze deopotrivă studenții Departamentului de Franceză al facultății noastre, dar și studenții Facultății de Litere, atât pe cei care au ca specialitate principală limba și literatura română cât și absolvenții secției de Literatură Universală și Comparată.

Sper astfel să pot reînnoa firul cercetărilor întreprinse la Departamentul de Franceză în anii 1976-1990 care, sub conducerea Angelei Ion, au condus la realizarea unor studii de sinteză privind receptarea literaturii franceze în România, rămase până în prezent cea mai bogată bază de date pentru epoca modernă și contemporană.

Astfel, la o sută de ani de la moartea lui Pompiliu Eliade, primului profesor universitar de limba și literatura franceză al Universității din București, autor al unor lucrări remarcabile dar insuficient recunoscute astăzi, este poate momentul ca lecția sa, de a uni studiile culturale și studiile literare în reconstruirea un tablou viu și seducător al raporturilor franco-române, să fie din nou așezată la locul de cinste pe care-l merită.